

УДК 657.1:658

Організація бухгалтерського обліку розрахунків із дебіторами

Левченко З.М.

кандидат економічних наук, доцент,
Полтавська державна аграрна академія

У статті розглядається комплексна система організації бухгалтерського обліку розрахунків із дебіторами на основі узгодженості та взаємодії методичних засад організації бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості та організаційних процедур здійснення розрахунків із дебіторами та їх обліку. Запропонована автором комплексна система в єдності методичних та організаційних аспектів організації бухгалтерського обліку дасть змогу забезпечити вчасність та повноту погашення дебіторської заборгованості.

Ключові слова: організація обліку, дебіторська заборгованість, розрахунки, дебітори, контракти, оцінка, документування.

Левченко З.М. ОРГАНИЗАЦИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА РАСЧЕТОВ С ДЕБИТОРАМИ

В статье рассматривается комплексная система организации бухгалтерского учета расчетов с дебиторами на основании согласованности и взаимодействия методических приемов организации бухгалтерского учета дебиторской задолженности и организационных процедур осуществления расчетов с дебиторами и их учета. Предложенная автором комплексная система в единстве методических и организационных аспектов организации бухгалтерского учета позволит обеспечить своевременность и полноту погашения дебиторской задолженности.

Ключевые слова: организация учета, дебиторская задолженность, расчеты, дебиторы, контракты, оценка, документирование.

Levchenko Z.M. ORGANIZATION OF ACCOUNTING OF SETTLEMENTS WITH DEBTORS

The article considers the complex system of organization of accounting of settlements with debtors on the basis of consistency and interaction of methodical methods of organizing accounts receivable accounting and organizational procedures for making settlements with debtors and their accounting. The complex system proposed by the author in the unity of methodical and organizational aspects of the organization of accounting will ensure the timeliness and completeness of repayment of receivables.

Keywords: accounting organization, accounts receivable, settlements, debtors, contracts, valuation, documentation.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Функціонування господарських відносин у сучасному економічному просторі базується на використанні системи грошових розрахунків та майнового обміну. Незалежно від форми розрахунків суб'єктів підприємницької діяльності між собою, із державою, із населенням усі розрахункові операції здійснюються з урахуванням діючої законодавчої бази та поділяються на розрахунки з дебіторами та кредитором. Виділити значущість однієї галузі розрахунків над іншою неможливо, бо вони становлять органічну систему розрахункових операцій у господарському обороті держави.

Розрахунки з дебіторами є безумовним складником господарської діяльності підприємства. Насамперед вони виникають у процесі реалізації продукції, товарів, робіт послуг як продукту основної діяльності підприємства. Заборгованість дебіторів унаслідок

до таких операцій становить лівову частку оборотних активів виробничого чи торговельного підприємства гуртової торгівлі. Водночас на підприємствах мають місце розрахунки з різними дебіторами: працівниками, державою, за нарахованими доходами, з іншими підприємствами щодо виданих авансів чи за пред'явленими претензіями та ін.

Така різноманітність господарських відносин та розрахункових операцій із дебіторами зумовлює необхідність відповідного облікового супроводу та його організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням обліку дебіторської заборгованості та розрахункових операцій присвячували свої праці провідні зарубіжні та вітчизняні вчені-економісти. Значний внесок у розвиток методології обліку дебіторської заборгованості зробили В.В. Сопко, В.М. Жук, М.Ф. Огічук, Ф.Ф. Бутинець, В.О. Шевчук та ін. Досліджувалися методологія обліку розрахункових опе-

рацій, методика оцінки дебіторської заборгованості, облікова політика щодо дебіторської заборгованості, організація договірних відносин та можливості погашення заборгованості з використанням фінансових інструментів.

Зокрема, під час дослідження методології обліку дебіторської заборгованості А.В. Махота та Ю.О. Леонова дають власну класифікацію дебіторської заборгованості та її вплив на облік дебіторської заборгованості і звітну інформацію на дату балансу [1, с. 5].

Для дослідження процесів формування облікової політики щодо дебіторської заборгованості Н.В. Новицька пропонує систему організаційних заходів, об'єднуючи їх в окрему послідовність етапів їх проведення [2, с. 98].

І.В. Супрунова узагальнює типові проблеми відображення в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності дебіторської заборгованості та пропонує перелік елементів облікової політики підприємства щодо обліку дебіторської заборгованості [3, с. 358–359]. Н.І. Цегельник доповнює цей перелік ще кількома важливими організаційними процедурами [4, с. 80].

Грунтовні дослідження форм розрахунків та організації договірних відносин Н.М. Пономаренко свідчать про доцільність позабалансового обліку договірних прав та обов'язків підприємств для контролю їх виконання та уникнення втрат від несвоєчасного погашення боргу дебітором [5, с. 119].

Тема обліку дебіторської заборгованості багатогранна. На нашу думку, дану проблему необхідно розглядати з двох рівнозначних взаємопов'язаних боків: з обліку дебіторської заборгованості та обліку розрахунків із дебіторами. Дебіторська заборгованість є результатом господарських операцій підприємства, які відбулися в минулому, потребує оцінки, управління, відображення у звітності як елемента оборотних активів підприємства. Розрахунки з дебіторами – процеси та господарські процедури, що становлять систему розрахункових операцій підприємства. Вона потребує комплексного підходу організації функціонування з урахуванням взаємозв'язку організаційних, юридичних, маркетингових, облікових, фінансових аспектів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є вивчення теоретичних та методичних положень організації бухгалтерського обліку розрахунків із дебіторами як системи господарських операцій з урахуванням комплексу організаційно-

методичних процедур їх облікового забезпечення та супроводження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цілісну систему організації бухгалтерського обліку в цілому на підприємстві визначає Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» № 996-XIV від 16.07.1999. Вона включає низку обов'язкових процедур, які забезпечують функціонування облікової служби підприємства та виконання обліково-контролюючих заходів [6]. Але організація обліку окремих об'єктів облікової роботи потребує конкретизації організаційних процедур та їх методичного забезпечення.

Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» визначає методологічні засади визнання в обліку та відображення у звітності інформації щодо дебіторської заборгованості підприємства [7]. Організаційні процедури обліку розрахунків із дебіторами цей документ не регламентує. Певні елементи організації розрахункових операцій, зокрема розрахунків із дебіторами, визначено різними законодавчими актами, такими як Господарський, Цивільний та Податковий кодекси, Положення про документування господарських операцій та ін.

Для організації бухгалтерського обліку розрахунків із дебіторами пропонуємо систему комплексного поєднання організаційних процедур та методики обліку дебіторської заборгованості (рис. 1).

Особливістю організації обліку розрахункових операцій із дебіторами є здійснення організаційних процедур у поєднанні та одночасному застосуванні методичних прийомів ведення обліку дебіторської заборгованості.

Дебіторська заборгованість – це сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату.

Дебітори – юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів [7].

1. Класифікація розрахункових операцій із дебіторами дає змогу виділити кілька класифікаційних груп за різними напрямками:

а) за типом контрагента – розрахунки з юридичними особами та розрахунки з фізичними особами;

б) за походженням – із вітчизняними та іноземними дебіторами;

в) за статусом дебітора:

– серед юридичних осіб: розрахунки з покупцями і замовниками; розрахунки з дочір-

Рис. 1. Комплексна система організації обліку розрахунків із дебіторами

німи та асоційованими підприємствами за нарахованими доходами; розрахунки з поставальниками та підрядниками за виданими авансами та за претензіями; із податковими органами за сплатою податків та податковим кредитом із ПДВ; з іншими підприємствами по інших операціях, зокрема під час реалізації інших оборотних та необоротних активів;

– серед фізичних осіб: із працівниками підприємства як підзвітними особами щодо відшкодування матеріальних збитків, погашення споживчих позик; зі сторонніми особами.

г) за предметом господарської дії – розрахунки за товарними та нетоварними операціями.

2. Здійснення господарських операцій ґрунтується на використанні різних способів розрахунків із контрагентами, це: розрахунки готівкою; безготівкові розрахунки з використанням банківських форм платіжних інструментів та платіжних систем; небанківські форми розрахунків з використанням боргових зобов'язань та інших фінансових інструментів; товарний обмін без участі грошових коштів (обмін подібними активами) та з частковою участю грошових коштів під час обміну неподібними активами тощо. Форми і способи роз-

рахунків та їх застосування визначаються під час укладення угоди, у процесі її виконання чи погашення дебіторської заборгованості.

3. Для організації обліку розрахунків із дебіторами важливим методичним прийомом є визначення контрагента дебітором. Згідно з П(С)БО 10, контрагент визнається дебітором після здійснення господарської операції, внаслідок якої утворилася дебіторська заборгованість. На нашу думку, для організації бухгалтерського обліку розрахункових операцій необхідно класифікувати контрагента як дебітора заздалегідь, до укладення угоди, або під час цих дій. Особливо це важливо для підготовки змісту контракту, для узгодження не лише змісту договору та форм розрахунків, а визначення штрафних санкцій у разі порушення умов виконання угоди, виплати неустойки, способів примусового стягнення боргу дебітора, вибору можливих економічних шляхів ліквідації сумнівних боргів.

Ці дії тісно пов'язані з організацією укладення договорів. Такі процедури включають у себе вибір контрагента, створення клієнтської бази, аналіз платоспроможності потенційних клієнтів, оцінка ризиків у разі можливості появи недобросовісних покупців та замовників, вибір

шляхів та способів доставки товарів та страхування ризиків, вивчення можливостей здійснення попередньої оплати, податкове супроводження реалізації товарів та послуг.

4. Організація визнання дебіторської заборгованості передбачає її класифікацію за видами та строками погашення.

Важливим моментом під час визнання дебіторської заборгованості активом є визначення її як довгострокової та/або поточної дебіторської заборгованості.

Визначення довгострокової дебіторської заборгованості згідно з П(С)БО 10 досить неоднозначне і вимагає конкретизації, тому в розпорядчому документі підприємства щодо організації бухгалтерського обліку необхідно зазначити, у результаті якої діяльності у підприємства виникатиме саме довгострокова дебіторська заборгованість. При цьому треба мати на увазі, що певні види дебіторської заборгованості априорі не можуть бути довгостроковими, зокрема заборгованість за товари, роботи, послуги, заборгованість підзвітних осіб, дебіторська заборгованість по сплаті податків. Водночас дебіторська заборгованість покупців і замовників, забезпечена векселями, може перейти з поточної у довгострокову в разі строку погашення векселя більше 12 місяців.

Така класифікація потрібна для вибору рахунків обліку та оцінки заборгованості на дату визнання та на дату погашення. Поточна дебіторська заборгованість окремого дебітора оцінюється на дату балансу за сумою погашення, що за визначенням дорівнює сумі первісного визнання. У фінансовій звітності загальна сума поточної дебіторської заборгованості відображається за чистою реалізаційною вартістю.

Під час аналізу ступеня погашення поточної дебіторської заборгованості та коефіцієнта сумнівності за обраний період аналізу підприємство в змозі прийняти рішення щодо забезпечення дотримання строків погашення, страхування ризиків непогашення шляхом запровадження штрафних санкцій, управління заборгованістю.

Довгострокова дебіторська заборгованість, за якою нараховуються проценти (довгострокові векселі та інші фінансові інструменти, якими забезпечена дебіторська заборгованість), на дату балансу оцінюється за теперішньою вартістю, яка враховує втрату вартості грошової одиниці в часі.

Класифікація дебіторської заборгованості за строками погашення передбачає визна-

чення її як: строкової (термін оплати якої ще не настав або знаходиться в межах умов контракту); сумнівної (заборгованості, термін сплати якої вже минув, але знаходиться в межах строку позовної давності або щодо якої не закінчено розглядом позовні вимоги); безнадійної (строки погашення та строки позовної давності вже минули, рішення суду про стягнення не на користь позивача, боржник припинив діяльність і під час ліквідації підприємства позов кредитора залишився без задоволення).

Оцінка дебіторської заборгованості за такими класифікаційними ознаками дасть можливість підприємству організувати роботу щодо вчасного стягнення строкової заборгованості, сумнівних боргів, зменшити ризики втрат від безнадійної заборгованості шляхом створення резерву сумнівних боргів. Для організації цих процедур підприємство повинно визначитися з переліком видів дебіторської заборгованості, щодо якої йому доцільно створювати такий резерв. Діючим П(С)БО 10 цей перелік жорстко не визначений. Традиційно створення резерву передбачалося лише для поточної дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги. Але залежно від специфіки діяльності підприємства цей перелік може бути розширений. До нього можуть бути включені такі види заборгованості, як розрахунки за претензіями (претензійні позови можуть розглядатися досить довго); розрахунки щодо відшкодування матеріальних збитків (інколи підприємства в разі неплатоспроможності працівників приймають рішення про списання таких видів заборгованості завчасно) і т. ін.

5. Організаційні процедури, що забезпечують визнання за облікове відображення розрахунків із дебіторами включають організацію документування, організацію податкового супроводження, організацію проведення інвентаризації розрахунків.

При цьому треба враховувати зміни до системи документального супроводження розрахункових операцій, за якими певні види первинних документів, що використовувалися традиційно, змінили свій статус або форму застосування. Рахунок-фактура визнаний первинним документом і доповнений частиною визнання виконаних робіт (інвойс); акти виконаних робіт не є обов'язковими до використання. Внесені зміни у документування податкового супроводження розрахункових операцій та електронного адміністрування справляння податку на додану вартість, який

супроводжує значну частину розрахунків із дебіторами, зокрема за авансами виданими, із підзвітними особами, за розрахунками за претензіями, за розрахунками щодо відшкодування матеріальних збитків та ін.

Усе це вимагає не лише досконалої організації документообігу на підприємстві. Необхідно опрацювати методику та порядок складання первинних документів, визначити правила, необхідність та доцільність правильного та своєчасного їх виконання.

Інвентаризація розрахункових операцій та дебіторської заборгованості не лише вимога підготовчої роботи під час складання річної фінансової звітності. Проведення її регулярно протягом облікового періоду дає змогу визначати реальну суму боргів, контролювати стан розрахунків та вчасно розпочинати претензійну роботу щодо їх стягнення, оцінювати сумнівність та безнадійність заборгованості, обирати всі можливі способи погашення та мінімізації втрат. Для організації інвентаризації розрахунків із дебіторами доцільно в розпорядчому документі з організації обліку визначати черговість її проведення щодо різних її видів, створювати інвентаризаційні комісії із залученням не лише спеціалістів із бухгалтерського обліку, а також маркетологів, юристів, аналітиків, фінансистів, менеджерів. Значення дебіторської заборгованості як основного джерела фінансових ресурсів підприємства вимагає створення таких робочих груп та організації їх командної роботи для прийняття відповідних управлінських рішень.

6. Суттєвий вплив на організацію розрахунків із дебіторами має організація обліку її погашення та ліквідації. За нормальних умов

господарювання ці питання так гостро не стоять. Для забезпечення стабільності фінансових надходжень від погашення визнаної дебіторської заборгованості доцільним є проведення певних організаційних процедур та використання фінансових інструментів.

До таких організаційних процедур належать: передбачення в контрактах умов виконання зобов'язань, форс-мажорних обставин відстрочки платежів, штрафних санкцій, можливості пролонгації тривалості договору; визначення можливості оформлення комерційного кредиту шляхом складання простого чи переказного векселя з виплатою відсотків; переуступка заборгованості кредитору; продаж заборгованості банку з дисконтом (факторинг); ведення претензійної справи з розглядом у суді; укладання форвардних, форфейтингових контрактів та продаж опціонів.

Висновки з цього дослідження. Організація бухгалтерського обліку розрахунків із дебіторами потребує комплексного підходу управлінського персоналу підприємства до вирішення проблем забезпечення стабільності фінансових потоків, насамперед, унаслідок основної діяльності та реалізації продукції, товарів, робіт, послуг. Запропоновані заходи певною мірою стосуються саме організації розрахунків із покупцями і замовниками, заборгованість яких становить значну частку в структурі оборотних активів підприємства.

Комплексна система організації бухгалтерського обліку розрахунків із дебіторами в єдності методичних та організаційних аспектів дасть також змогу забезпечити вчасність та повноту погашення іншої дебіторської заборгованості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Махота А.В., Леонова Ю.О. Бухгалтерський облік та аналіз розрахунків із дебіторами / А.В. Махота, Ю.О. Леонова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7044/202.pdf>.
2. Новицька Н.В. Облікова політика як інструмент організації бухгалтерського обліку розрахункових операцій / Н.В. Новицька // Економіка та держава. – 2011. – № 12. – С. 96–99.
3. Супрунова І.В. Особливості організації бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості / І.В. Супрунова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pbo.ztu.edu.ua/article/download/36623/38693>.
4. Цегельник Н.І. Формування облікової політики підприємства щодо обліку дебіторської заборгованості в системі розрахунків із покупцями / Н.І. Цегельник // Облік і фінанси. – 2014. – № 4. – С. 77–81.
5. Пономаренко Н.М. Організаційно-методичні аспекти обліку розрахункових операцій підприємства / Н.М. Пономаренко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». – Вип. 1(45). – Т. 2 – С. 116–120 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi/cgiirbis_64.exe.
6. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» № 996-XIV від 16 лип. 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» : Наказ Міністерства фінансів України № 237 від 08 жовт. 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.